

Надежда П. Александрова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
n.alexandrova@slav.uni-sofia.bg

Бойка Илиева
Югозападен университет
boyka@abv.bg

Матилде Серао – една „превъзходна жена“ на български език

Nadezhda P. Alexandrova
Sofia University St. Kliment Ohridski
n.alexandrova@slav.uni-sofia.bg

Boyka Ilieva
South-West University
boyka@abv.bg

Matilde Serao - ‘an extraordinary woman’ translated in Bulgarian

Abstract

The essay is the first attempt to encompass the reception of the renowned Italian woman writer Matilde Serao in Bulgaria. The most frequent place of publication of her works were the pages of the Bulgarian journals and the most active period of the reception was from the 1890s to 1920s.

This is exactly the period when Bulgarian literature started experimenting with generic and self-reflexive techniques on the one hand, and with a more socially grounded approach to writing fiction, on the other hand. As a result, the poetic of Mathilde Serao, which contains both these trends, fitted very well the taste of the Bulgarian reading audience. For the period at question we found twenty-four translations in fifteen different journals, as well as several critical reviews of her work. After providing quantitative data of appearance of Matilde Serao in Bul-

garia we describe the translators' choices of works and provide hypotheses on the identity of her translators, and on the influence which her writing had on the Bulgarian literary scene.

Keywords: Matilde Serao, Bulgarian periodicals, reception, translators' identities, Bulgarian women's writers, Bulgarian criticism, literary influence



През последното десетилетие на XIX в. българският читател за първи път се докосва до италианското женско писане и това става чрез белетристиката на Матилде Серао. Популярността на творчеството ѝ се наблюдава по страниците на периодичните издания и не секва около три десетилетия – от началото на 90-те години на XIX век до 20-те години на XX век.¹

¹ Серао е една от четирите дами на италианската литература, познати на българския читател, наред с Ада Негри, Неера и Грация Деледа. Тъй като в посочения времеви отрязък последните две авторки са представени само с по едно преведено произведение, популярността на М. Серао е съпоставима с тази на Ада Негри.

Първият досег на българската аудитория с произведение на Матилде Серао се отнася към 1891 г., когато издаваното в Шумен списание „Искра“ публикува неин разказ със заглавие „На самин“ (в оригинал – “Salvazione”). Преводът е дело на Васил Юрданов Върбев (1857–1921), сътрудник на списанието и преводач на руски и френски автори. Езикът на превода не е упоменат, но вероятно е използвано посредничеството на единия от тези езици. За посочения период на страниците на българския периодичен печат са реализирани общо 24 публикации на 16 произведения от Матилде Серао, като 4 произведения са публикувани повече от веднъж. Те са поместени в 14 различни периодични издания, две от които са предназначени за женска аудитория. За голямата популярност на италианската авторка говори и широкият географски ареал на разпространение на тези издания. Редакциите им са в шест града в различни точки на България – София, Велико Търново, Шумен, Пловдив, Чирпан, Враца, а на едно от изданията и извън пределите ѝ (Солун).

Идентифицирани са италианските оригинали на 13 от преведените на български език произведения на М. Серао. На 3 творби засега не са установени италианските съответствия. Идентифицирането е свързано с редица затруднения, най-често породени от намесата на българските преводачи в оригиналния текст. В редица случаи те променят заглавията на творбите, като се съобразяват с вкуса и очакванията на читателя. Понякога превеждат само откъс от по-голямо произведение, на който поставят ново заглавие, а това отдалечава превода от оригиналната версия на творбата. Подобни съавторски (адаптационни) действия от страна на преводачите са обичайна практика не само за българския културен живот през Възраждането, но и в десетилетията след Освобождението. Те са продиктувани от желанието на преводача да впише чуждата творба в читателския хоризонт на очакване. Претворяването на паратекста е позната рекламна стратегия. С нея преводачът цели да провокира читателския интерес и така да привлече повече реципиенти. От друга страна, то изпълнява и скрита сугестивна функция, като търси да предизвика определен емоционален отговор у потенциалния възприемател.

По честота на публикуване на произведения от неаполитанската авторка водещо място заема дамското списание „Мода и домакинство“ – общо шест публикации за периода 1898–1906 година. Своеобразна кулминация на нейната рецепция на страниците на списанието се наблюдава през втората годишнина на изданието (1898/99), в която се поместват четири нейни творби. Една от тях – повестта „Пред прага на живота“, се печата с продължение в четири поредни броя през 1898 година. Второ по честота на публикуване на творби от Серао е сп. „Искра“ с три отпечатани произведения в периода 1891–1893 г. Именно то поставя началото на рецепцията на италианската писателка в България. След него се нареждат списанията „Българка“ и „Ли-

тературно ехо“, които публикуват по две нейни творби. Внимание към италианската авторка показват списание „Мисъл“ на д-р Кръстев и списание „Труд“ на Цани Гинчев, а последният известен засега превод от М. Серао е публикуван в списание „Листопад“ през 1924/25 г., малко преди смъртта на писателката през 1927 година. По това време изгрява звездата на друга италианска романистка – Грация Деледа. Нейното удостояване с Нобелова премия за литература през 1926 година отприщва интереса на българската аудитория към творчеството ѝ, докато популярността на Матилде Серао отшумява в междувоенния период.

Тематични акценти в разказите на Матилде Серао

При разглеждане на тематичния обхват на белетристиката на Матилде Серао на български език се забелязва подбор на мотиви, свързани с любовта, с възпитанието и със социалните неравенства. Място на действието в повечето ѝ повести и разкази е модерният алиениран град, а понякога и малките села в италианския юг, чието напускане с цел по-добра житейска реализация лишава човека от корените му. На преден план в повечето произведения са женските образи, чиято душевност е разкрита чрез похвати като вътрешен монолог и себесъзерцание, но се наблюдава и обективация на отношенията между персонажите от гледната точка на всевиждащия разказвач. Анализът на честотата на публикуване на определени разкази показва, че в българския рецептивен контекст най-голяма популярност добиват истории, които завършват с морално пречистване на героите. При разказите за любовни прегрешения финалите са свързани със завръщане в семейното лоно или със смърт, която е за предпочитане пред мъчението на несподеляната любов. Такива разкази са „Себеотричание“, „Три писма“ (извънбрачната любов); „Или Джованино, или смърт“, „Чуден сън“ (любовното разочарование), „Напуснатата“, „Разногласие“, „Чест“, „В театъра“ (невъзможната любов). При сюжетите на училищна тема разказите представят персонажите в процес на създаване и осмисляне на направените в училище лоши постъпки („Пред прага на живота“ и „Училищни типове“). В разказите за бедните деца на града чистотата в душите на героините контрастира с грубото отношение на минувачите и посетителите на локали, които ги гледат с лъстиви погледи (такива са „Нощната пеперудка“ и „Цветарка“). От обобщената картина на избора на българските преводачи може да се направи изводът, че произведенията на Матилде Серао се използват най-често инструментално като морални примери за опасностите, които застрашават хуманността в модерното общество на прага на XX век - разпадът на голямото патриархално семейство; загубата на топлота в човешките отношения между хората в градската среда, която от своя страна е особено враждебна за хората от

социалните низини, дошли да търсят по-добър поминък в града. Така освен с беседи, статии на социална или възпитателна тематика, вестниците допринасят за обсъждането на феномените на индустриализиращото се общество чрез разкази, които носят престижното име на известна западна писателка и третираат темите за съхраняването на нравствеността. Не на последно място сред мотивите за превода на конкретните произведения стои и характерната за М. Серао сантиментално-психологическа линия на представяне на образите, която е особено модерна сред българските читатели и читателки в следосвобожденските десетилетия.

Количествените данни сочат, че най-голяма популярност добива разказът с оригинално заглавие „*Salvazione*“. Той е публикуван пет пъти в интервал от 12 години между 1891-1902/3 в пет различни периодични издания под различни имена – „На самин“, „Насаме“, „Себеотричание“, „Покаяла се“ и „Изкупление“. Сюжетът пресъздава общуването между двама любовници – Флавия и Чезаре. Дамата все по-настойтелно моли своя любим да я запознае със сина му Паоло, който живее с майка си. Чезаре най-накрая отстъпва и при състоялата се среща между детето и Флавия тя лека-полека осъзнава каква драма преживява семейството с все по-рядко появяващ се татко и все по-отдалечаващ се от жена си съпруг. Непринуденият разказ на детето предизвиква морален разрыв в душата на Флавия, разкажала се за нарушаването на хармонията в семейството на любовника си. Финалът на разказа идва с нейното решение да прекрати връзката с цената на собственото си отричане от любовта. В два от българските преводи на текста заглавието се свързва с християнския смисъл на нравствено спасение и изкупление на вината. Въпреки че финалът очевидно става любим за мнозина читатели, преводачите най-често решават да поставят акцент на кулминационния момент, разгърнат при срещата „насаме“ между Флавия и Паоло. Освен в заглавията, другаде не се наблюдават промени в сюжета на разказа между оригинала и преводите.

Всъщност горното наблюдение може да бъде отнесено към повечето преводи на български език на текстовете на Матилде Серао. Преводачите обикновено спазват последователността в съдържанието на творбата, дори когато превеждат откъс от нея. Адаптацията е най-значителна на нивото на заглавията, а не толкова на вмъкването или пропускането на пасажии от изходния текст. Тъкмо промяната в заглавията на оригиналите изключително много затрудни дейността по реконструиране на рецепцията на тази авторка в България. Все още не са открити италианските оригинали на някои от българските преводи, а доста от информацията в подписите на преводите показва, че е налице медиация на различни езици – руски, френски, сръбски или полски. Тъкмо в този ред на мисли е нашата хипотеза за промяната в заглавието на втората по популярност творба на М. Серао в България – „Три писма“. В оригинал разказът се нарича „*Falso in scrittura*“ („Лъжовни пис-

ма”). Композицията на разказа наистина се състои от три писма, написани от омъжената Адриана до нейния любовник, с когото тя решава да изневери на съпруга си. Те обхващат три стадия на развитие на любовната връзка – колебанието и увлечението, страстното преживяване и очакването на любимия и накрая писмото, заявяващо разкаяние от извършеното и раздяла с любимия в името на дълга и опазването на семейната чест. Мнимите епистоларни споделяния на Адриана са обрамчени от думите на външния разказвач, също жена. Нейната роля е да представи мистификацията за реално събитие, като обяви намирането на тези послания в някакво мистериозно черно сандъче, пълно със спомени. Но още по-важната ѝ функция в разказа е да събере кулминацията и развързката в последните изречения, като уличи в лъжа адресанта на любовните послания. Любовта на Адриана е измамна, а читателят на финала е оставен да прецени дали измамата е в декларацията за любов, в тази за съпричастност в греха или в тази за прекъсване на връзката поради чувство на вина. Външният разказвач влиза в ролята на морален съдник над постъпката на подвелата се (или подвеждаща) героиня Адриана.

Сантиментално-психологическата струя, както и темата за невъзможната любов и за изневяратата, се срещат и в много други творби на Матилде Серао на български език, някои от които имат и по повече от един превод. Подходящ пример е разказът, преведен за първи път като „Несъгласие“, а после като „Разногласие“ (в оригинал – „Dissidio“). Намираме това произведение по страниците на женския печат - през 1898 г. се появява в списание „Българка“, а в същата и през следващата година се отпечатва и в „Мода и домакинство“. В този разказ Матилде Серао прибегва до друг похват за изява на рефлексията на персонажите, интимното им *tete-a-tete* общуване и момента на раздяла. Разгърнат като поредица от изяви на нерешителност за споделяне на житейския път, разказът завършва с раздялата на влюбените, които нямат смелостта да се обвържат. Подобни любовни диалози, които величат любовта страст и я оценностяват така високо, че всичко различно трябва да бъде потушено, са в унисон с модерните наеви в любовния дискурс, които влизат в българската словесна култура през късния XIX век. Те са обект на множество критики от страна на традиционно мислещите българи, които ясно съзнават трудността от сработването на дискурса за любовта страст в бита и делника на българите от края на XIX век, навикнали на патриархалните традиции в брачните отношения като договори за взаимна полза, които не непременно отчитат чувствата на *новоуженените* (Александрова 2017: 363-377). Разказите на М. Серао са вход към техниката на подобно любовно общуване с цялата им динамика и вероятно са представлявали упражнение по стил на изразяване за градските девойки към техните кавалери.

Пропускайки анализа на много от другите разкази на любовна тема, ще направим кратък преглед на онези истории, които са свързани с възпитанието и училищния живот, както и на тези, засягащи темата за бедността и

социалните неравенства. Всъщност както в много други случаи, жертви на отхвърляне, деморализация и смърт са често децата, особено младите момичета. От друга страна, с развитието на девическото образование в България и създаване на нови форми на обучение в колежи, гимназии и пансиони след Освобождението, правилното възпитание и дисциплината стават популярни теми. И двата преводни текста от Серао – „Училищни типове“ и „Пред прага на живота“, са част от по-големи цялости, които биха могли да се определят като повести. Интересът към училищната тематика е траен. „Alla scuola“ (в български превод – „Училищни типове“) се открива по страниците на печата, както в съвсем ранния период на рецепция на италианската авторка (1893), така и по-късно (1912). Авторефлексивният модус на повестуване взема за основа на перспективата живота на младите учителки и предизвикателствата, с които те се сблъскват. Понякога трябва да се справят с деца, които не са получили добра първа отхрана, а друг път се обръща внимание на различието сред децата, което налага и различни подходи при преподаването, за да се постигнат резултати и учениците (по-често ученичките) да влязат в живота подготвени.

Матилде Серао сред българските авторки и читателки

Въпреки че твърде рядко се натъквахме на доказателства за влиянието на Матилде Серао върху българските авторки от същия исторически период, все пак може да се намерят някои сведения. Необходимо е да направим и уточнението, че по времето на първата поява на разказите на италианската авторка, българките, които публикуват авторски художествени произведения са все още твърде малко (Кирова 2009). Сред тях се откроява личността на Евгения Марс. Известно е, че често пъти Иван Вазов насърчава първите опити на тази българска авторка да пише и ѝ помага да публикува разказите си (Симова 2004). В едно такова писмо до редактора на списание „Българска сбирка“ Стефан С. Бобчев се съдържа молба за поместване на превод на разказ от Серао, направен от Е. Марс на страниците на списанието. (Вазов 1979: 9-10). Не успяхме да намерим такъв преводен разказ в годишнината, от която е датирано писмото на Иван Вазов (1909), но пък вместо това излизат три нейни авторски разказа – „Старецът“ (1909), а на следващата година – „Детето“ и „Гробните цветенца“.² В тях се наблюдава сходство с почерка на Матилде Серао, особено в мотивите за раздялата, изневярата, отхвърлянето на любовта и самопожертвователността.

Относно тази част от прозата на Матилде Серао, която третира темите за

² Марс, Е. Старецът. – Българска сбирка, год. 16, кн. 9, 1909; Марс, Е. Детето. – Българска сбирка, год. 17, кн. 8, 1910; Марс, Е. Гробните цветенца. – Българска сбирка, год. 17, кн. 10, 1910.

образованието на ученичките и положението на работещите жени, се намират много сходства с първите писателски опити на друга българска авторка – Анна Карима. В повестта си „Под натиска на живота“ от 1901 г. тя също представя живота в училище чрез основния персонаж – млада провинциална учителка. Сходства се откриват и в ранните разкази на Карима от сборника „Разкази“ (1906), както и в произведения на други авторки от първата половина на XX век като Анна Каменова и Мария Грубешлиева, които поставят акцент върху психологическите портрети на жени от социалните низини в прозата си (Вачева 2013).

Във връзка с публикуването на творбите на Серао в женския печат се наблюдават ясни тенденции италианската авторка да печели вниманието на редактор(к)ите, които от своя страна разчитат на женската читателска аудитория. Четири от най-влиятелните женски издания (от излизащите общо десет през посочения период) публикуват на страниците си творби на Матилде Серао. Както беше споменато по-рано, списание „Мода и домакинство“, редактирано от Елена Ушева и фокусиращо се главно върху традиционните роли на жената като майка и домакиня, публикува цели шест творби на Серао в продължение на осем години (1898-1906). Списание „Българка“, редактирано от Алис и Панайот Кършовски, също допринася през 1898 г. за популяризирането на историите на Серао и то извън София, тъй като списанието се издава в Чирпан и Ловеч, а отделни негови годишници се печатат още в Пловдив, Казанлък и Стара Загора. В зората на българското феминистко движение и под влиянието на членуващите в него представителки на софийското учителство и културен живот, още през първата годишнина на „Женски глас“ (1900/1901), органа на Българския женски съюз, на страниците му се появява разказът „Покаяла се“ от Матилде Серао. Това говори за извънредна популярност на италианската авторка сред различни кръгове читателки. С нейните герои и теми се запознават и тези, които предпочитат да четат за мода, домакинство и брак, но и онези от тях, които се интересуват от участието на жените в обществения живот, висшето образование, политиката и пазара на труда.³ Тази тенденция остава в сила до края на разглеждания период. Например през 1912 година в притурката „Четиво за свободно време: списание за жената“, която излиза към сп. „Съвременно домакинство“, се появява част от повестта на Матилде Серао „Училищни типове“, която засяга темите за женското образование, за женитбата, както

³ Според феминистката история в първата годишнина на „Женски глас“ редакторка е Анна Карима, а в управата на съюза освен нея са Юлия Малинова, Жени Божилова-Патева, Екатерина Каравелова и др. Последните три спадат по-скоро към „либералните феминистки“. При учредяването на Българския женски съюз те на първо място държат да се облекчи достъпа на жените до образование, а за по-късно да се отложи тяхното равностойно включване в пазара на труда и тяхното право на глас и представителство (Даскалова 2012:206).

и за професионализацията на жените учителки.

На идейно равнище и с оглед присъствието на тази авторка по страниците на женския печат можем да предположим голямата ѝ популярност сред българките до двадесетте години на ХХ век. По-трудна задача засега се оказва установяването на конкретните жени преводачки на текстовете ѝ.

Разполагаме с данни за три превода на италианската авторка, дело на българки, но все още е трудно да се установи с точност самоличността им. С по-голяма вероятност може да се твърди, че зад подписа В. Кирова под превода на „Три писма“ в списание „Мода и домакинство“ от 1904/6, стои Венда Кирова. Тя е известна най-вече с преводите си от полски, което дава основания да се предполага използването и на този език при индиректния превод на Матилде Серао на български. С втория случай на женска преводаческа активност нещата са по-сложни. Отново става дума за разказа „Три писма“ в списание „Искра“ (1892), но в този случай преводачката е оставила само инициалите си Т. Н. Д. За пола ѝ разбираме от употребения женски род на миналото деятелно причастие „превела“, предхождащо подписа. Към подписите с инициал спада и публикацията във вестник „Женски глас“, спомената по-горе. Отново се натъкваме на жена преводачка и то от сръбски език. Предполагаме, че зад инициалите ѝ Ст. Д-ва, се крие дописничката Ст. П. Драгнева.⁴

От направените наблюдения се вижда, че влиянието на белетристиката на Матилде Серао върху жените като авторки, читателки и преводачки от периода до 20-те години на ХХ век все още се нуждае от задълбочено проучване. Но е сигурно, че темите и мотивите в прозата ѝ докосват не само някаква въобразена като по-емоционална женска аудитория, а също и българските автори мъже. Например, за удивителна тематична близост може да се говори между персонажите в разказите „Цветарката“ и „Нощната перерудка“ на италианската писателка и тези на гаврошовците от стихотворенията на Христо Смирненски. Както при Серао, така и при Смирненски, декласираните хора – сирачета и бедни деца, са представени като невинни души, които градският живот поглъща, задушавя и убива. А при обзор на биографиите на нейните преводачи на български език се оказва, че сред тях има изявени представители на българския литературен и културен живот, някои от които са се проявявали и като самостоятелни автори на художествена проза.

⁴ Инициалите Ст. Д-ва се срещат неколккратно в първата годишнина на „Женски глас“, а от обява, поместена в брой 3 от 1900 г. научаваме за венчавката на Ст. П. Драгнева и К. А. Иванович тъкмо в Белград. Вж. „Женски глас“, год. II, бр. 3, 1 ноември 1900, с. 1.

Българските преводачи на Матилде Серао

Най-силно подвластни на литературното влияние на един автор, безспорно, са неговите преводачи. В случая с италианската писателка невинаги е възможно да се установи идентичността на нейните популяризатори чрез преводи в България, но сред тях се забелязват все пак имената на някои забележителни фигури от литературния живот от края на XIX и първата половина на XX век.

Установени са имената или инициалите на 18 български преводачи, а в 3 от публикациите те са премълчани. Езикът на превода е посочен в 10 от публикациите. В 5 от тях преводът е направен от оригинал, а в другите – от език посредник (2 от руски, 2 от френски и 1 от сръбски). В 14 от случаите не се посочва от какъв език се превежда.

От италианския оригинал превеждат Кирил Христов (3 произведения), Константин Мутафов (1 повест) и Иван Докумов (1 творба).

Творби на Серао с посредничеството на френски език превежда В. К. Владев (разказа „Чест“, а вероятно и „Несъгласие“). Публикацията на „Несъгласие“ не е придружена от име на преводача, но е посочен езикът на превода. Двата разказа са отпечатани в една и съща година в сп. „Българка“ (1898), което дава основание да се предположи, че преводачът е един и същи. Такова е твърдението и на Пенка Ватова, автор на очерк за изданието (Ватова 1993: 218). Липсва информация за личността и делото на Владев. Единственото сведение за него, до което достигнахме, е че, през 1896 г. превежда книгата „Градината и нейното възпитателно значение“, отпечатана в Пловдив.

От руски език превеждат Г. Цанев („Чуден сън“, 1892) и Ил. Ст. Бобчев („Нощната пеперудка“, 1895).

Преводачите К. Дянков, Ст. Георгиев и Стоян Н. Коледаров не указват езика, от който превеждат, но оставят имената си. Някои преводачи обаче са останали почти анонимни зад инициали и съкратени до неузнаваемост имена – А.П.Н., Д-ев, М.В, както и споменатата по-рано преводачка с инициали Т.Н.Д. Единствен бегъл щрих съществува за дейността на първия от тях, който превежда произведения от руски за списанията „Труд“ и „Искра“. За останалите засега не се открива никаква конкретна информация.

Ще обърнем внимание на онези от преводачите, които превеждат директно от италиански и имат свое ярко изразено творческо битие. Определени техни произведения носят следи на въздействието на Матилде Серао в заглавията си, в персонажната система или в основните мотиви. Разбира се, някои сходства са по-скоро формални и атрибутивни, но все пак едва ли е случайно например, че единият от преводачите на Серао – писателят К. Мутафов, озаглавява свой сборник с разкази „Прости души“ (1938), което праща асоциативно към две заглавия на М. Серао – „Piccole anime“ (1883) и „L'anima semplice“ (1901).

Повод за любопитни съпоставителни наблюдения предлагат повестта „Пред прага на живота“ („Scuola normale femminile“) на италианската писателка, преведена от К. Христов за сп. „Мода и домакинство“ и ръкописът на едно негово недовършено произведение, който се съхранява в архива му.⁵ По-рано в настоящия текст установихме тематични сходства между същото произведение и повестта на Анна Карима „Под натиска на живота“, но без да можем да докажем заявен интерес на българската авторка към Матилде Серао. Докато в случая с Кирил Христов дейността му на преводач на италианската авторка вече красноречиво говори за влиянието, което прозата ѝ е оказала върху българина, вероятно още при обучението му в Италия в края на XIX век.

Обща тема на „Пред прага на живота“ и на недовършения прозаически текст на Кирил Христов е ежедневието на възпитаничките в девическо религиозно училище със строги правила. При М. Серао действието се развива в Неапол, а при К. Христов – в Болоня. И в двата случая повествованието е двупланово – предният, видим план, е динамичен, пресъздава училищното ежедневие с обичайните закачки и тревоги за предстоящите изпити. Скрытият план – статичен, интровертен и психологически задълбочен, разкрива широк регистър на момичешката душевност – спотаени емоции, любовни вълнения, травми от детството, битови драми. Пансионерките имат пъстър социален статус, всяка от тях има своята семейна история. Социалният статус и семейната атмосфера слагат своя отпечатък върху момичетата, предопределят поведението и излъчването им. Някои от девойките са потиснати и угрижени, други – волни и лекомислени. Серао проследява паралелно съдбите на няколко от малките си героини – различни, запомнящи се и нередко контрастни. Кирил Христов е предпочел друг вариант – на фона на редица епизодични и бегло шрихираны образи на ученички той откроява тези на двете приятелки Корнелия и Мария.

Критиката в печата за Матилде Серао

Въпреки голямата популярност на Матилде Серао сред българската читателска аудитория, информацията за нея и творчеството ѝ е учудващо оскъдна. Единственият цялостен критически текст, посветен на италианската писателка в посочения период, е поместен във в. „Мир“. В някои случаи преводачите правят опит да компенсират тази липса, като добавят няколко думи за авторката в бележки под линия. Георги Цанев и Кирил Христов прибавят до такова решение, като в два свои превода насочват читателското внимание към личността на Серао, макар и да шрихират съвсем бегла представа за нея. Цанев набляга на известността и таланта на италианската писателка:

⁵ ЦДА, Ф. 131К, оп. 2, а.е. 75.

Критиката се е произнесла, че между съвременните писателки тя се отличава с верните си, пълни с художествена правда психологически анализи на човеческата душа. Кирил Христов на свой ред номинира Серао като една от най-добрите и най-плодовитите модерни италиански романистки.⁶

Информация за Матилде Серао се съдържа и в обзорната статия „Днешната италианска литература според Уго Одети“, поместена в рубриката „Из чуждия печат“ на сп. „Искра“.⁷ Текстът препредава съдържанието на очерк от италианския литературовед, публикуван във френското списание „Revue de Paris“. Авторът нарежда Серао сред петимата корифеи на съвременната италианска литература, наред с Джозуе Кардучи, Габриеле Д'Анунцио, Антонио Фогацаро и Джовани Верга. Въпреки несвършения ѝ стил, той предлага свое обяснение за голямата популярност на романите ѝ: в тях има ... непосредственост на чувствата и остра наблюдателност, която прави да сравняват тая писателка с Балзака (Одети 1896/97: 717).

Първият текст от български автор, посветен изцяло на неаполитанската белетристка, е очеркът „Матилда Серао“ от Иван Георгиев Данчов, публикуван в Седмична литературно-обществена прибавка на вестник „Мир“ през 1911 г. Текстът представя един обобщен портрет на белетристката, като включва отделни акценти от биографията ѝ и обръща внимание на типологията на нейното творчество. Данчов я нарича „чудно плодовит талант“, „превъзходна жена“, подчертава необикновената ѝ работоспособност и креативност. С нескрито възхищение авторът представя един почти хиперболично идеализиран образ на успешна съвременна жена, еднакво добра във всичките си поприща: Тя не само бди зорко над многобройната си челяд, но и редактира свой вестник – литературен, – отива в Рим при всяко политическо събитие, диктува кореспонденции, парламентарни статии и др. с чудна яснотина и точност в съжденията си. Основното достойнство на творбите на Серао се открива в тяхната правдивост: Те отразяват верните и пълни инстинкти на южния човек и южната жена не само във физически смисъл, но и в нравствен, и не само в стремежите, но и в чувствата, в страстите (Данчев 1911: 3). В творчеството ѝ авторът откроява психологизъм, предметност, добротата и разбиране към героите, като всички тези достойнства се приписват на женския ѝ инстинкт. Данчов изтъква водещата роля на женските образи, които се отличават с богатство и многообразие, докато мъжките персонажи играят второстепенна роля. Неапол е източникът на творческо вдъхновение за Серао, но колоритният неаполитански диалект на романистката прави някои от творбите ѝ трудно преводими на чужд език.

В бележка под линия Данчов изброява осем заглавия на романи и сбор-

⁶ Серао, Матилде. Чуден сын. – Труд, год. IV, кн. 1, 1892, с. 3; Серао, Матилде. В театъра. – Мода и домакинство, бр. 6, 1898/99, с. 5.

⁷ Името на италианския критик Ugo Ojetti (1871-1946) е изписано неточно в българското издание.

ници на Серао, като не дава сведения за съществуването на български преводи от неаполитанската авторка. Към годината на написване на статията в българския периодичен печат вече има 19 публикации на нейни творби. Нещо повече, 5 от тях са от споменатия от автора сборник „Малки душички“ („Piccole anime“). Този пропуск навежда на предположението, че най-вероятно очеркът е преводен или компилация от чужди източници и че Данчов не е бил запознат с българската рецепция на писателката.

Всъщност не само Данчов, но и съвременниците ни днес нямат представа колко популярна е била в началото на XX век Матилде Серао. Нейната европейска слава, вече установена от екипи изследователи в други европейски литератури⁸ ни подтикна да потърсим следите ѝ у нас и те се оказаха доста по-големи от очакваното. Значението на възстановяването на тази рецепция е най-малко в три посоки. Първо, могат да се диференцират общи мотиви и впечатляващи сходства в персонажите на Серао и на българските ѝ съвременници. Второ, изучаването на прозата на Матилде Серао намества и реабилитира стила и сантиментално-психологическия подход в прозата на самите български авторки, които често са уличавани в свръхемоционалност и в тематично фиксиране в интимността. На практика това е всеобща тенденция, която обаче в Италия е призната, легитимна и жъне успех, а у нас е стигматизирана с непълноценност. И трето, честите преводи на тази авторка показват сближаването на италианската и българската култура и литература в следосвобожденските десетилетия, макар и да е трудно да се установяват преводачите двигатели на това сближаване.

Литература

Архив на Кирил Христов – ЦДА, Ф. 131К, оп. 2.
Arhiv na Kiril Hristov – TSDA, F. 131K, op. 2.

Александрова, Н. Българските образи на Мадам Дьо Севине през Възраждането.

В: Култура, идентичности, съмнения. Сборник в чест на проф. д.ф.н. Николай Аретов. София: АИ Проф. Марин Дринов, 2016.

Aleksandrova, N. Balgarskite obrazi na Madam Dyo Sevine prez Vazrazhdaneto.

V: Kultura, identichnosti, samneniya. Sbornik v chest na prof. d.f.n. Nikolay Aretov. Sofiya: AI “Prof. Marin Drinov”, 2016.

Вазов, И. Събрани съчинения, Т. 22, Писма. София: Български писател, 1979.

Vazov, I. Sabrani sachineniya, T. 22, Pisma. Sofiya: Balgarski pisatel, 1979.

⁸ Вж. европейската рецепция на Матилде Серао на уебсайта, посветен на история на женското авторство от Средновековието до Първата световна война на адрес: <http://resources.huuygens.knaw.nl/womenwriters/vre/persons/d6dc50e2-b0f2-4985-b6b0-23f3e3cafd54/receptions>

- Ватова, П. Българка. – В: Периодика и литература. Т. 2. София: АИ „Проф. М. Дринов“, 1993.
- Vatova, P. Balgarka. – V: Periodika i literatura. T. 2. Sofiya: AI „Prof. M. Drinov“, 1993.
- Вачева, А. В периферията на канона. Българските писателки през първата половина на XX век. София: Про-света, 2013.
- Vacheva, A. V periferiyata na kanona. Balgarskite pisatelki prez parvata polovina na XX vek. Sofiya: Prosveta, 2013.
- Данчев, Ив. Г. Матилда Серао. – Мир. Седмична литературно-обществена прибавка № 22, септември 1911.
- Danchev, Iv. G. Matilda Serao. – Mir. Sedmichna literaturno-obshchestvena pribavka № 22, septemvri 1911.
- Даскалова, Кр. Жени, пол и модернизация в България, 1878-1944. София: УИ Св. Климент Охридски, 2012.
- Daskalova, Kr. Zheni, pol i modernizatsiya v Balgariya, 1878-1944. Sofiya: UI Sv. Kliment Ohridski, 2012.
- Карима, А. Под натиска на живота. Повест. Варна: К. Евстатиев, 1901.
- Karima, A. Pod natiska na zhivota. Povest. Varna: K. Evstatiev, 1901.
- Карима, А. Разкази. Т. 1. София: П. Калъчев, 1906.
- Karima, A. Razkazi. T. 1. Sofiya: P. Kalachev, 1906.
- Кирова, М. 2009. Жените и канонът. Мярката, която не е една. – В: Неслученият канон. Български писателки от Освобождението до Втората световна война. Съст. М. Кирова. София: Алтера, 2009.
- Kirova, M. 2009. Zhenite i kanonat. Myarkata, koyato ne e edna. – V: Neslucheniyyat kanon. Balgarski pisatelki ot Osvobozhdenieto do Vtorata svetovna vojna. Sast. M. Kirova. Sofiya: Altera, 2009.
- Симова, Ж. Обичана и отричана. Книга за Евгения Марс. София: Гражданин, 2004.
- Simova, Zh. Obichana i otrichana. Kniga za Evgeniya Mars. Sofiya: Grazhdanin, 2004.
- Одети, Уго. Днешната италианска литература. – Искра, 1896/97, кн. 4-5.
- Odeti, Ugo. Dneshnata italianska literatura. – Iskra, 1896/97, kn. 4-5.